

Részben ugyancsak új szerveződési lehetőség (több neves gyakorló iskola élt ezzel eddig is!) az iskola egészének iskola-köztársaságként, iskola-önkormányzatként való működtetése, amelybe szintén számos önkéntes szerveződés, szövetkezet kapcsolódhat. A tagok egyéni aktivitása ez esetben is önkéntes, azaz élhet passzív tagként is. Mindez a felnőtt társadalom kicsinyített képe is kíván egyben lenni. Ez esetben sem a kicsinyítési arány a mérték, hanem a modell jellege, amit leképezni kíván. Hiszen ez esetben is a jövőre készít, a leendő tevékenységi szinterekre is orientál. A játék tehát csak komoly lehet, nagy a tét.

Szándékosan nem érintettük a szervezés, szerveződés *anyagi forrásait, feltételeit*. Úgy ítéljük meg, hogy az eddigi lehetőségek (társadalmi-állami költségvetés és a szülői segítség) nem voltak kevesek. S talán legalább e téren nem azzal kellene kezdeni az újragondolásokat, hogy miből fedezzük a kiadásait, hanem sokkal inkább azzal, mit és hogyan szervezzünk, ha tevékeny, derűs arcú, értelmes gyermekeket akarunk látni. Ez utóbbi elvárást nemcsak a jelen igényli, hanem a jövő is elvárja. Gondolom, e feltevésben sokan egyetértünk.

JEGYZETEK

- [1] Lásd részletesen: Gergely Ferenc: A magyar cserkészlet története 1910—1948. Bp. 1989. c. monográfiát.
- [2] A közösségélmény változásairól, majd ennek hiányáról számos felmérés, összegzés készült. Itt most az alábbiit idézzük: Hegedüs T. András—Forray R. Katalin: Az újjáépítés gyermekei — a konszolidáció gyermekei. Magvető K. Bp. 1989. 150—158. old.
- [3] Cserkészkönyv I—III. kötet. Szerkesztette: Bodnár Gábor. Püski Kiadó, 1989.

SZOLNOKY KÁLMÁN
Győr

Az erkölcsi válságról

Ismeretes, hogy az etika tudomány az emberi cselekvésről. Két egymástól el nem választható része közül a normákkal és azok megítélésével többet, az erkölcsi törvények alapjaival, származásával kevesebbet foglalkozunk. Ez az a tudomány, amely át és áthatja a nevelést, ez az a tudomány, amely egyszerre cél és módszer is. A mai iskolában sokat beszélünk az erkölcs válságáról. Valóban válságban vannak erkölcsi normáink, vagy a mi gyakorlatunk (elméletünk) a hibás ebben?

Sokszor leírtuk már és ma is előírjuk az iskolában a kívánatos viselkedési formákat, amelyek — úgy tűnik — felületesen érintik gyermekeinket. Lehetséges, hogy elfelejtettük az etika alapjait, elfelejtettük történetiségét? Vizsgáljuk meg röviden, mit hasznosíthatunk az etika alapjaiból, *történetiségéből* a ma iskolája számára!

Európai léptékű iskolákat szeretnék. Európai léptéket azonban csak európai horizontú pedagógusok képesek közvetíteni. Ennek az európaiságunknak az alapja a görög — (római) — zsidó (arab) — keresztény kultúra. Ezek a többezer éves gyö-

kerek újbóli feltárása lehetővé teszi, hogy az erkölcsi normákat ismét szilárd talajra állíthassuk.

Arisztotelész az, aki a gyakorlati tudományok közé sorolja az etikát a politika és az ökonomia társaságában. Az arisztotelészi gyakorlati tudomány már az ókori görögöknél is egyben elméleti is. A görög filozófiában a gondolkodók az úgynevezett antropológiai korszakban fordulnak az emberi erkölcs, a társadalmi ember felé. Szókratész (Kr. e. 469—399) mondja, hogy az erény tanítható, a jó pedig azonos a célszerűvel. Szókratész szerint az a legfőbb gyönyörűség, hogy hogyan leszünk magunk egyre erényesebbek. Módszere, a rávezetés is az erkölcsről szól. Három erényt különböztet meg: a mértékletességet, az igazságosságot és a bátorságot.

Plátón, az idealizmus atyja szerint a világ a jó ideájának köszönheti létét (Timaios). Nála is találunk módszert: a színopszist (együttlátást). A platóni dialógusokból kiderül, hogy a jogtalanoknál rútabb, mint a méltatlan szenvedés (Szókratész—Kallikles dialógusa).

Az ókor nagy rendszerezője, minden tudományok atyja, Arisztotelész meghatározza a közjót, ami szerinte nem más, mint az egoizmus és altruizmus (ez a gondolat éppúgy, mint sok más is felbukkan már irányzatokban, így a pozitivistáknál, Comte) keveréke.

A rómaiaknál Ciceró könyvet ír a kötelességekről De Officiis címmel. Ezt a három könyvet tulajdonképpen fia számára írja, stílusa nem vitatkozó, hanem fejtegető. Az első kötet az erény (honestum) címet viseli (itt szól 4 alaperényről: a bölcsességről, az igazságosságról, a bátorságról és a mértékletességről), a 2. könyvben a haszonról (utile) ír, a harmadikban pedig erre keres választ, hogy miképpen egyeztethető össze a honestum és az utile. Az erényes és a hasznos viszonyáról az a véleménye, hogy az erkölcsös végső elemzésben hasznos is.

A zsidó kultúrában az erkölcs a mózesi táblára, az Ószövetségre, a Tórára alapozódik. A zsidó vallás megkülönbözteti a jámbor ember három fokát. Az első fok az egyszerű jámbor, aki igazságos. A második az, aki kitűnik minden irányú erényességével, ő a tökéletes, és végül, aki Istennel van, mert titokban gyakorolta a jóságot. A kereszténység hatalmas kultúrája az Újszövetségre, ezen belül a 10 parancsolatra és a hegyi beszédre épül.

A kereszténység törvénye a szeretet törvénye, cselekedj úgy jót, hogy csak az Isten tudja. A 10 parancsolat átfordítható vagyonvédelemre, vérvédelemre, életvédelemre, szülőtiszteletre, ne a földi isteneket imádd... A szeretet törvényét a kereszténység a kötelességekből vezeti le. Kötelességeim vannak Isten iránt, felebarátaim (embertársaim) és saját magam iránt. Külön is örök értéket hordoz az irgalmasság testi és lelki cselekedete.

Johann Friedrich Herbart, a pedagógia atyja (a sokat bíralt, ám mégsem eléggé ismert teoretikus) szerint a sokirányú érdeklődés legyen az egyén felé rokonszenv, a társadalom felé önzetlenség, a szemlélődés pedig jámborsághoz (vallás) vezet. A XVIII. század végi, a XIX. sz. eleji neohumanisták (Schiller, Herder) embereszménye az önzetlen és érdek nélküli ember. Wilhelm von Humboldt pedig meghatározza az önzetlenség 3 alaptényezőjét, az egyetemességet, a teljességet és az egyéniséget.

Hatalmas, gigászi az a kultúrkinccs, ami erkölcsi tanításokat tartalmaz, vagy az erkölcs alapjaival foglalkozik. Mégis, hol van helye az etikának? Erre leginkább a sztoikusok — a csarnok filozófusainak — szemléletes példája mutat utat. A sztoikusok szerint a világ egy olyan kert, aminek logika a kerítése, fizika a növényzete, filozófia a kertje és etika a gyümölcse.

*

A történetiség mellett (a filozófia és a vallás szava mellett) érdemes egy pillantást vetni az erkölcs „velünk született” tényeire, azaz az erkölcsi fejlődés pszichológiai alapjaira. Ismeretes előttünk a fejlődépszichológiából a heteronóm és autonóm erkölcs fogalma, s az is, hogy ez mennyire befolyásolja a „tabula rasa”, az „empty cabinet” elméletet. Azaz vannak velünk született erkölcsi érzések. Az erkölcsi fejlődés elméletét sokan felvázolták. Kohlberg felosztása külön is figyelmet érdemel. Kohlberg a 6—12 év közötti erkölcsi fejlődési szakaszt eszközi viszonylagosság korszakának (instrumental relativist), azaz a fogat fogért, a szemet szemért korszaknak nevezi, ahol a gyermek nem ismer méltányosságot, irgalmat. A 10—18 év közötti szakasz az egyezmény szint (conventional level), ahol a gyermek jó fiú, jó lány, jó barát akar lenni, csoportokhoz igazodik. (Ide esik az átpártolás ideje is.)

Maslow A. H. (1954) az érett személyiség jegyei között sorolja fel a szociális érzést (együttérzés, gyöngédség) és az etikai szilárdságot. Ez utóbbról megjegyzi, hogy a célokat nem szabad összetéveszteni az eszközökkel.

Ugyancsak a pszichológia nézőpontjából a gyűlölet pszichotikus jegy, akárhonnan is származzon és akármire is irányuljon. Nemcsak a pszichológiában, hanem a nevelés szociális funkciójánál is megtaláljuk az erkölcsöt. Különösen egy funkciónál „... A társakhoz való viszony fejlesztésé”-nél alakíthatók ki erkölcsi normák.

Az eddigiekből megállapítható, hogy az európaiság, az új európaiság erkölcsi alapja a görög—zsidó—keresztény kultúrkör etikája. Ezek a kultúrkörök több ezer éves létükre is állandó (örök) emberi értékeket közvetítenek. A pszichológia azt teheti hozzá, hogy az ember erkölcsi fejlődése nem tabula rasa, mert igenis a koruknak megfelelő erkölcsi érzéseket legfeljebb tompíthatjuk, szublimálhatjuk a gyermek fejlődésében, de ki nem iktathatjuk.

A pedagógiában két alapvető tanulási mód ismert: az irányított és a felfedezéses tanulás. Ennek megfelelően a feldolgozás módja lehet rendszeres vagy érdeklődésközpontú. Az irányított tanulás a rendszeres tanuláshoz, a felfedezéses tanulás az érdeklődéshez csatlakoztatható. Mi közük ezeknek az etikához? Nagyon sok. A tanulás ugyanis a kötelességeken alapszik, de az erkölcs is a kötelességeken alapul. Az erkölcsi nevelés éppígy lehet tehát irányított és felfedezéses kötelességteljesítés, lehet rendszeres és érdeklődésorientált végrehajtás. Az alsóbb életszakaszokban (Kohlberg: instrumental relativist) az irányított erkölcsi kötelességteljesítés rendszeres formában jelenhet meg szoktatás és példa által, figyelembe véve és nem „megerőszakolva” a szemet szemért, fogat fogért fejlődési szakaszt. A pedagógiában az erkölcsi nevelés második fejlettebb szakasza lehet a felfedezéses módszerhez csatlakozó érdeklődésorientált végrehajtás (belátás).

Felmerül a kérdés, hogy a kötelességeket kinek vagy kiknek az irányában kell gyakorolnunk (a pedagógusnak éppígy naponta, mint a tanítványoknak). Mindenekelőtt kötelességeink vannak embertársaim és magam iránt.

Ha most mindezek után a történetiséget figyelembe véve, a pszichológia és a pedagógia nézőpontját egyeztetve arra az eredményre juthatunk, hogy a legfőbb gyönyörűség, hogy magunk hogyan leszünk jobbakká, hogy a méltatlan szenvedés jobb, mint a jogtalankodás, hogy az erkölcsös cselekvés végső elemzésben hasznos.

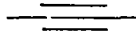
Továbblépve a zsidó kultúrkörbe és vallásba — megjegyyezve a kereszténységgel — a titokban gyakorolt jóság a legfejlettebb jámbor ember belső jegye. A kereszténység szeretettörvénye a hatékony szeretetet és nem a látszatszeretetet hangsúlyozza. A kereszténységnél a kötelességek nemcsak embertársaim és magam iránt fontosak, hanem Isten iránt is (ne földi isteneket imádj...). Ugyancsak a kereszténység alapvető jellemzője az irgalmasság. Figyelemre méltó a herbarti rokonszenv és önzetlenség, valamint a neohumanisták önzetlen és érdek nélküli embereszménye.

Valamikor az egyházi iskolákban nagy fontosságot tulajdonítottak annak, hogy a tanítványok mindennap teyenek jót érdek és dicsőség nélkül. Mindezt nem teljesítményként végezték, hanem saját lelkiismeretükre bízták. Ezt hívták a hatékony szeretet gyakorlásának és nem osztályozták, nem hirdettek versenyt belőle. Hiszen ahogy Ciceró is mondja a végső elemzésben, hasznos az ilyen jó cselekedet, hiszen mástól visszakaphatom, holott nem ezért teszem.

*

Az erkölcsi normákat tehát a több ezer éves európai kultúrkörök eredményeiből kell származtatnunk. Ezek lennének az erkölcsi célok, amelyek gyakorlása által kialakul az erkölcsös (erényes) ember. A pszichológia által feltárt törvényszerűségeket figyelembe véve (eszközi viszonylagosság kora, az egyezmény szintje) az első kohlbégi szakaszban a rendszeres-irányított erkölcsi normaelsajátítás, a másodikban a felfedezés-érdeklődésorientált normaelsajátítás (belátás) legyen a legfőbb feladatunk.

Nem utolsósorban említendő, hogy a gyűlöletnek mint szociális érzésnek a megítélése a személyiségben *pszichotikus* jelzővel oldható csak meg. A pedagógia nagy feladata, hogy ne beszéljen erkölcsi válságról, mert hiszen az nincs, hanem a történetiségében feltárt erkölcsi értékeket újra és újra meghonosítsa az iskolákban. A cikk elején feltett kérdésekre azt válaszolhatjuk, hogy erkölcsi nevelésünk azért felületes, mert nem a gyökerekhez nyúltunk vissza, és saját magunk erkölcsi fejlődésével sem foglalkozhatunk. A hatékony, érdek nélküli szeretetre a demokratikus szellemre berendezkedett iskola mentes a gyűlölettől, és komoly fogódzókot ad a talajt vesztett ifjúságnak.

KABÁN ANNAMÁRIA
Kolozsvár, Románia

A szövegnyelvészet jelentősége az anyanyelvi nevelésben

Minden korban alapvető követelmény, hogy az új oktatási tartalomnak a korszerű tudomány legyen a forrása. Így van ez napjainkban is, amikor az új általános iskolai anyanyelvi tantervek mélyreható változásokat hoztak a tananyag tartalmában, szemléletében és módszertani feldolgozásában.

Természetesen továbbra is a klasszikus nyelvészet időtálló értékeire építünk, ezt azonban ki kell egészítenünk a modern nyelvészetnek főként a nyelvszemléletet és a nyelvhasználatot fejlesztő eredményeivel. A tananyag tartalmában és szemléletében fordulatot hozott a strukturalista, a transzformációs, a funkcionális, a generatív nyelvészet, és nem utolsósorban a napjainkban kibontakozó új tudományág, a szövegnyelvészet is.